

Posudek oponenta disertační práce doktorandky Elišky Chvalovské

Komunikace ve škole a její specifika

(Učební styl – samostatný styl funkční?)

předkládané v roce 2018 v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace

I. Stručná charakteristika práce

Na 313 stranách své práce se doktorandka snaží proniknout do komunikace ve škole prostřednictvím shromáždění (zaznamenání) a komentování konkrétních mluvených a psaných komunikátů vzniklých ve škole a pro školu. Z uvedených materiálů a jejich analýzy též vyvozuje závěry pro charakteristiku stylu školní komunikace.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práce přináší zajímavý dokladový materiál řady mluvených a psaných žánrů tvořících základní spektrum komunikátů užívaných v komunikaci ve škole. Zatímco psané komunikáty tohoto typu (zvl. učebnice školních předmětů) byly k dispozici již dříve a staly se také předmětem některých výzkumů, mluvené žánry dosud nijak zvlášť zkoumány nebyly, takže v tomto smyslu je třeba práci ocenit. Vlastní zájem doktorandky je přispět k charakteristice učebního stylu a podpořit tak jeho vymezení jako svébytného jazykového stylu.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Vzhledem k výše uvedené skutečnosti, tedy autorčinu zájmu o charakteristiku učebního stylu, je třeba zdůraznit, že „pojednává o učebním stylu ve smyslu lingvistickém, nikoli pedagogicko-psychologickém“, jak sama říká na s. 26. Rezignace na pedagogické aspekty učebního stylu v analýze shromážděného materiálu jí však později patrně činí problémy v interpretaci některých skutečností a přivádí ji k neurčitým, až vágním konstatacím a hodnocení, např. „... ve vyučovacích hodinách, v nichž nepanují tak přísná pravidla (např. ve výchovách)...“ (s. 292) – která pravidla má autorka na mysli? Nebo: „Tento zápis hodnotím jako velmi povedený.“ (s. 258)

Netvrdím, že je nezbytné nahlížet na učební texty i z pozice pedagogicko-psychologické, nicméně jsem přesvědčena, že i při stylistické analýze učebních komunikátů je třeba k pozici pedagogicko-psychologické přihlížet. Minimálně je třeba vysvětlit užití pojmy nebo východiska pro některé konstatace, zvláště hodnotící. Co je např. vyučování druhostupňově (s. 86, 88, 90, 93n.) a proč je třeba tuto skutečnost uvádět – má to nějaký význam pro posuzovaný učební styl? Ovlivňuje ho to nějak – a pokud ano, pak jak? Proč v analýze tento vliv není dokumentován? Podobně metoda Hejného (s. 106, 113, 117n.) – opravdu ovlivňuje učební styl, nebo jen obsah komunikátů?

V práci se bohužel objevují tvrzení bez odkazů či argumentace, takže se musím ptát: Jak to víte?

„Nejčastěji využívanou organizační formou je hromadné vyučování, tj. klasická frontální výuka (používaná často například při výkladu).“ – s. 37. Nebo: „Učitel zpravidla vykládá látku ústně (často ale na základě vlastní písemné přípravy) s podporou textu učebnice nebo prezentace a kontrolními

otázkami si průběžně ověřuje porozumění žáků.“ – s. 39. Toto je stav z poloviny minulého století. Podobně: „...učebnice předpokládají, že budou doplňkovým materiálem ve výuce...“ (s. 291).

Jindy sice argumenty autorka uvádí, nejsou ale příliš přesvědčivé – např. při posuzování veřejnosti/neveřejnosti školní komunikace: „... vídají-li se učitelé a žáci po několik let, dobře se znají...“ – vznikají mezi komunikanty užší vztahy (s. 63). Nevím, zda autorce dobře v tomto případě rozumím, když uvažuje o neveřejnosti školní komunikace. Popsaná situace podle mého názoru neveřejnost nezakládá. Účastníci komunikace se mohou (dobře) znát, ale díky tomu nebude jejich komunikace neveřejná.

Ne příliš šťastné jsou paralely mezi strukturními články vyučovací hodiny s odkazem na J. Jelínka a stavbou vyučovací lekce v učebnici podle A. Debické – s. 65 a zvláště pak tvrzení na následující straně: „Struktura vyučovací jednotky se více či méně opírá o práci s učebnicí“ – s. 66 – to zvláště pro český jazyk na 1. stupni neplatí. O co doktorandka toto tvrzení opírá?

Volné nakládání s termíny – „otázky velmi otevřené“ (s. 43) – je záměr?

2. Formální úroveň práce

Formální úroveň práce je v podstatě vyhovující, i když najdeme i ojedinělé problémy s interpunkcí – úvodní stránka – poděkování, s. 17, 202, 215, 235, 296; též defektní zápis procent – 60% - s. 44, 47, 72, nebo jisté stylizační neobratnosti: opakované užití spojovacího výrazu *který* „... cituji P. Gavoru, který však není lingvistou ..., který se mj. zabýval výzkumem...“ (s. 31); nedůsledné rozlišení výrazů *jaký- který* : „...že jim vždy zadala, k jakému žánru má vytvářený komunikát patřit.“ (s. 135). Překvapivé v práci věnované stylu jsou stylistické chyby: „Většina žáků odpověděla na otázku, zda ve škole mluví (nebo se snaží mluvit) spisovně, kladně.“ – s. 43; „Nahrávky pocházejí z úvodních částí hodin – rozcvičení – v těchto zabírá slovní projev největší prostor.“ – s. 124.

3. Práce s prameny či s materiálem

Doktorandka prostudovala adekvátní množství sekundární literatury a funkčním způsobem na ni odkazuje. Prokazuje též dovednost odborně pracovat s prameny.

Práce se bohužel vyznačuje nedostatečně zpracovanou metodologií. Její podrobnější rozpracování by možná vyřešilo i některé nesrovnalosti, na něž upozorňuje tento posudek.

Každopádně doporučuji doktorandce, aby vzhledem k rozsahu sebraného materiálu a jeho původu hovořila nikoli o výzkumu, ale pouze o výzkumné sondě, popř. výzkumném šetření, i když pro potřeby dané práce je shromážděný materiál vyhovující.

4. Vlastní přínos

Přes uvedené výtky je třeba práci přiznat, že stanoveného cíle bylo dosaženo a že práce přispívá k vymezení a charakteristice učebního stylu.

IV. Dotazy k obhajobě

1. Je „dvojitá řeč“, o které mluví doktorandka na s. 79, zvláštní znak učebního stylu, nebo je to jen logický důsledek jazykové diglosie projevující se v češtině v řadě komunikátů s různou funkcí?

2. Neuvažovala jste o užívání formulací typu „tak, ptám se, jaké vzory my rolišujeme...“ (s. 86) jako o subjektivním rysu mluvy jedince spíše než jako o typickém znaku učebního stylu? A podobně: Na základě čeho považujete „...výpovědi s funkcí otázky s formou věty oznamovací a performativem *ptám se...* “ (s. 87) za typický prostředek řeči učitele?

3. Na čem zakládáte „obvyklost“ pořadí pojem – vysvětlení pojmu? (s. 192) Posudte vhodnost definice vycházející z práce s textem (s. 189) pro učebnici pro 5. roč. ZŠ.
4. Jsou „nedostatky“ v psaných projevech žáků opravdu nedostatky (s. 296), nebo jde o rysy učebního stylu?
5. Je zařazení učitelských příprav mezi žánry učebního stylu oprávněné? Nejde o privátní texty, které se řídí osobními požadavky jedince a nikoli příslušností k učebnímu stylu?
6. Prosím doktorandku, aby se též vyjádřila k poznámkám uvedeným výše v posudku.

V. Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji (po kvalitní obhajobě) jako *prospěla*.

Zpracovala: doc. PhDr. Eva Hájková, CSc., PedF UK, KČJ

Datum: 4. června 2018